

М Е Т О Д И К А

M E T H O D O L O G Y

ДАСН ПРИНЦИПЪТ НА ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА И МЯСТОТО НА АВСТРИЙСКИЯ ВАРИАНТ НА НЕМСКИЯ ЕЗИК В УЧЕБНИТЕ СИСТЕМИ В БЪЛГАРИЯ¹

Олег АЛЕКСАНДРОВ

Югозападен университет „Неофит Рилски“, България

E-mail: oleg.aleksandrov@swu.bg

DACH-PRINCIPLE IN THEORY AND IN PRACTICE AND THE PLACE OF THE AUSTRIAN VARIETY OF THE GERMAN LANGUAGE IN BULGARIAN SCHOOLBOOKS

Oleg ALEKSANDROV

South-West University „Neofit Rilski“, Bulgaria

E-mail: oleg.aleksandrov@swu.bg

ABSTRACT: This paper focuses on the pluricentricity of the German language and the pluricentric approach in the German course books used in Bulgaria. In the first part, basic terms like pluricentricity and DACH principle are defined. The DACH principle views the cultural diversity as normal and uses the diversity of the German language in the different countries as an opportunity for multidimensionality in teaching German as a foreign language. The second part is dedicated to the most important lexical, phonetic, morphological and syntactic specifics of the Austrian variety of the German language which, in my opinion, should be presented in the course books used in Bulgarian secondary schools. The third part contains the results of my study whose aim is to examine the pluricentric approach focusing on the presence of the Austrian German language in selected schoolbooks, approved by the Bulgarian Ministry of Education and Science. The results show that the pluricentric approach is barely implemented on a cultural level and the specifics of Austrian German language are totally neglected. Austria is mainly portrayed as one single tourist attraction – in this context, almost every information is limited to the capital Vienna. As opposed to Germany, the limited representation of Austria and its variety of the German language, culture and society is only a superficial “glimpse” in the Bulgarian schoolbooks, which has a significant impact on the students’ general perception of the German speaking countries.

KEYWORDS: DACH principle, pluricentric approach, Austrian German language, Austriacism

Плурицентрика и ДАСН принцип

В немскоезичните държави не се говори единен език и във всяка една от тях са кодифицирани различни книжовни норми. С наличие на повече центрове, т.е. като плурицентрични, се характеризират много от световните езици, например английски, арабски, испански, португалски, френски и др. Немският език в Австрия, Германия и Швейцария има отличаващи се един от друг стандартни варианти и с това се образуват негови три отделни национални центъра², а в рамките на всяка една от немскоезичните държави се наблюдава второ

¹ Настоящата статия е част от дългосрочно изследване на учебните системи по немски език в България и Полша и спазването на ДАСН принципа в тях. Завършена е по време на изследователска мобилност във Филологическия факултет на Университета „Мария Кюри-Склодовска“ в Люблин по Проект № BG05M2OP001-2.016-0019 "Иновативно образование в хуманитарни и социални науки чрез цифрова трансформация и модернизация на учебните програми във Великобритански университет "Св. Св. Кирил и Методий", Софийски университет "Св. Климент Охридски", Югозападен университет "Неофит Рилски" и Техническият университет в Габрово в партньорство с чуждестранни университети от Гърция, Полша и Румъния", финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ 2014 – 2020.

² Германия, Австрия и немскоезичната част на Швейцария образуват основните национални центрове (Vollzentren), а Люксембург, Източна Белгия и Южен Тирол (Италия) – допълнителни или второстепенни центрове (Halbzentren) заради регионалния или малцинствен статут на немския език в тези региони.

ниво на плурицентрика, свързана с регионалните различия. Единният стандартизиран немски език е абстрактен конструктор и всеки национален вариант на немския език съдържа специфики на всяко от езиковите равнища. Muhr (2000) обобщава основните характеристики на плурицентричните езици, които важат и за немския език:

- общите лингвистични черти са повече от разликите между отделните варианти;
- разликите в говоримия език са по-големи, отколкото в писмения;
- разлики се наблюдават на всички езикови нива – фонетично, морфологично, синтактично, лексикално, семантично, прагматично;
- налице е асиметрия между отделните варианти. Условно могат да се определят „големи“ или „доминиращи“ и „не толкова големи“ варианти в рамките на плурицентричния език, обусловени от големината и икономическата сила на съответните държави;
- носителите на по-малките варианти имат познания за доминиращия вариант, докато обратното обикновено не се наблюдава. Носителите на доминиращия вариант даже считат останалите норми за диалектни;
- често носителите на по-малките варианти, особено представителите на културния елит, тенденциозно се ориентират към нормите на доминиращата нация и ги възприемат (вж. Muhr, 2000, S. 28 – 29).

Сравнително новата концепция за принципно признаване на многообразието на немскоезичното пространство и позоваването на повече от една държава на немския като целеви език в рамките на обучението по него, при преподаването на странознание, изготвянето на учебни материали, както и при основното и продължаващото обучение на учители по немски език, се назовава DACH или DACHL принцип. Абревиатурата на принципа е образувана от първите букви на немските или латинските названия на немскоезичните държави – *Deutschland* (Германия), *Austria* (Österreich/Австрия), *Confoederatio Helvetica* (die Schweiz/Швейцария) и *Liechtenstein* (Лихтенщайн). Paul Voerke (2020) обръща внимание, че съдържанието на DACH принципа предполага представяне на многообразието на немскоезичните държави както в езиково, така и в културно отношение. Като предпоставка за това се счита фактът, че всяко общество се характеризира с културно многообразие, което трябва да бъде разглеждано като напълно нормално. Принципно признаване се свързва с „търсенето на възможности за описание, за да бъде многообразието по-разбираемо, например в развиването на културологично-дискурсивни теории и тяхното пренасяне в преподавателската практика“ (Voerke, 2020, S. 198).

Особености на австрийския вариант на немския език, които биха могли да бъдат представени в учебните системи по немски език

Обект на настоящото изследване са учебните системи по немски език, одобрени от МОН за ползване в гимназиален етап на средното образование, а негов предмет – прилагането на практика на DACH принципа за представянето на езиковото и културно многообразие на всяка една от немскоезичните държави, в частност на спецификите на австрийския вариант на немския език в учебниците в България.

За да се представи по-точно езиковата ситуация в Австрия, Wiesinger (1988, S. 18) предлага четиристепенен модел за описание на нивата на австрийския немски език: основен диалект (*Basisdialekt*), преходен диалект (*Verkehrsdialekt*), разговорен език *Umgangssprache* и стандартен език (*Standardsprache*). В настоящото изследване под *австрийски вариант на немския език* се има предвид основно последната степен – стандартният език на територията на Австрия с всичките му функционални стилове, регионалната реализация на писмения език, с норми и правила, които са валидни на цялата територия на страната. Австрийският вариант на немския език се отличава от нормите в останалите немскоезични страни на фонетично,

Лихтенщайн не се разглежда като основен център заради изключително тесните икономически, социални и езикови връзки с Швейцария. Въпреки че немският е официален в малкото княжество, Лихтенщайн напълно споделя швейцарските езикови норми (Muhr, 2000, S. 30).

морфологично, синтактично и лексикално ниво и част от тези разлики би трябвало да намерят (дори имплицитно) място в учебните системи по немски език, повечето от които като цяло са страноведчески, ориентирани основно към представянето/ описанието на Германия, а Австрия и Швейцария са представени бегло, едностранчиво и изключително стереотипно като привлекателни туристически дестинации.

Особености на австрийския немски език на фонетично ниво

Австрийският вариант на немския език се характеризира с редица фонетични особености, отличаващи го от немския език в Германия. Някои от по-съществените отлики във фонетичните норми в двете немскоезични държави според Ebner (2008), Muhr (2000) и Çakır (1992) са следните:

- ударение на първата сричка в австрийския немски език при множество думи с чужд произход като *Calvin, Kolleg, Vatikan, Labor*, докато в Германия при същите ударението пада на последната сричка;
- в Германия ударението в *Mathematik* е върху последната сричка [matəma'ti:k] или [...'tik], докато в Австрия втората сричка е ударена [...'matik];
- в австрийския немски език при заемки от френски като *Sakko, Tabak, Telefon, Platin* се запазва правилото на изходния език ударението да бъде върху последната сричка, докато в Германия обикновено е ударена първата (Ebner, 2008, S. 44);
- отклонения при ударението на някои думи от чужд произход – в Германия *Kaffee* е с ударение на първата сричка ['kafe:], докато в Австрия ударена е последната [ka'fe:] (Çakır, 1992, S. 190);
- в Австрия <ä> се произнася като затворено [e], напр. *Bär* ['be:r], докато в Германия се реализира като по-отворената гласна [ɛ]: *Bär* ['be:r];
- ако след ударена гласна стои [r], в Австрия в повечето случаи съгласната се вокализира и произнася като централната гласна [ɐ], докато в Германия по правило се реализира като веларен вибрент [R] или веларен фрикатив [ʁ]. Същото правило важи и за представките със структура <V + r>, т.е. гласна пред <r>, напр. *ur-*, *er-*;
- неудареното <e> в Австрия рядко се реализира в представки, наставки и в краесловие като редуцираната средна гласна [ə] (шва), а като [ɐ], [ɛ] или [e] (Muhr, 2000, p. 44 – 46);
- в началото на думата <s> пред гласен звук в Австрия се произнася беззвучно, както се изговаря и в някои части на Южна Германия, докато в по-северните части на немскоезичното пространство се озвучава и произнася като [z] (Muhr, 2001, p. S. 798). Ebner добавя, че използването на звучно [z] в началото на думата е характерно само за образованите австрийци (Muhr, 2008, S.42);
- наставката *-ig* в Австрия се произнася по принцип с беззвучна преградна съгласна [-ik], а не като беззвучна палатална проходна съгласна [-iç]. С изключение на Южна Бавария в германския вариант на немския език, от друга страна, доминира произношението [-iç], напр. в *lustig* A ['lu stik], D ['lustiç] (Muhr, 2001, S. 799);
- <ch-> в началото на думата – в заемки и географски названия, в австрийския вариант на немския език се произнася изключително като [k], докато в Германия се срещат два регионални варианта: [k] на юг и [ç] в централната и северната част на страната, напр. *Chemie* A [ke:'mi:], D [çe:'mi:] или [ke:'mi:], *China* A ['ki:na:], D ['çi:na:] или ['ki:na:] (Muhr, 2000, S. 48);
- чужди думи с <st-> в началото на думата в Австрия се произнасят често като [st-], в Германия, от друга страна, преобладава [ʃt-], напр. *Stil* D [ʃti:l], A [sti:l], *Standard* D ['ʃtandart], A ['standart] (Ebner, 2008, S. 44).

Горепосочените фонетични специфики на австрийския немски език не е необходимо да присъстват като суха теория в учебни системи по немски език, а по-скоро тези особености трябва да бъдат представени посредством записи на хора от различни части на немскоезичното пространство като задачи за слушане с разбиране.

Особености на австрийския немски език на лексикално ниво

Заедно с фонетичните особености силно впечатление правят и особеностите на словното богатство в отделните немскоезични държави. Разликите в лексиката на националните варианти на немския език в Австрия, Швейцария и Германия са многобройни и добре изследвани, като най-пълният списък с австриацизми³ е дело на Jakob Ebner – „Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch des österreichischen Deutsch“ (2014). Австрийската лексика според Wiesinger (1985, S. 1943) може да се класифицира в пет групи според териториалния си обхват: южнонемска лексика (напр. *Bub* 'Junge', *kehren* 'fegen', *heuer* 'dieses Jahr'), характерна както за Австрия, така и Южна Германия; баварско-австрийска лексика (напр. *Scherzel* 'Brotende', *Brösel* 'Paniermehl'); регионална австрийска лексика, например в алеманския диалект на Форалберг *schaffen* 'arbeiten', *Bestattnis* 'Begräbnis' или италиански заемки в Южен Тирол *Patent* 'Führerschein'; източноавстрийска лексика (напр. *Fleischhauer* 'Metzger', *Rauchfang* 'Schornstein', *Vorraum* 'Vorzimmer', *Gelse* 'Mücke') и общоавстрийска лексика (напр. *Marille* 'Aprikose', *Obers* 'Sahne', *sich verkühlen* 'sich erkälten') (Çakır, 1992, S. 187 – 189). Ebner отбелязва, че областите, в които най-често се наблюдават различия в лексемите на германския и австрийския вариант на немския език, са кухнята, управлението, политиката, както и обществения живот (Ammon, 2004, S. 450). Значението на разликите в сферата на кулинарията посочват още Martin (2000, S. 105) и Wiesinger (2014, S. 16). Принос за разнообразието на австрийското словно богатство имат не само австрийските диалекти, но и езиковите контакти с Централна и Югоизточна Европа, в частност със славянските езици: *Jause* < словенски *južina* 'обяд', *Kukuruz* < сърбохърватски *кукуруза* 'царевица', *Es geht sich aus* < чешки *vyjít* 'успявам, вървя добре'. В Таблица 1 са представени често използвани примери от южнонемската, баварско-австрийската и общоавстрийската лексика, които биха могли да намерят място в учебните системи по немски език, в текстове за четене или слушане с разбиране с необходимите обяснения или в обособена страноведска рубрика в края на урок, или в приложение в края на учебника:

Таблица 1

австриацизми ⁴	германизми ⁵	български превод
(sich) ausgehen	funktionieren, so gerade reichen	става; достатъчно е
(sich) tummeln	sich beeilen	бързам
(sich) ausrasten	sich ausruhen, ausspannen	почивам (си)
der Jänner	der Januar	януари
der Feber	der Februar	февруари
baba	auf Wiedersehen	довиждане
der Bankomat, -en	der Geldautomat, -en	банкомат
benützen	benutzen	ползвам, използвам
die Bim, -s	die Straßenbahn, -en	трамвай

³ Думи или изрази, които често се използват в австрийския вариант на немския език и които в останалата част на немскоезичното пространство се възприемат като: 1) типично австрийски, 2) рядко срещани или 3) неразбираеми (Scheuringer, 2005, S. 1196).

⁴ Някои австриацизми са типично австрийски реалии и германските им еквиваленти не са напълно точни. Австрийският сладкиш *Palatschinke* е по-тънък и се различава по състав от германския *Pfannkuchen* или *Eierkuchen* (вж. <https://eat.de/magazin/unterschiede-crepes-pfannkuchen-pancakes/>). В австрийския *Trafik*, освен тютюневи изделия, се продават и вестници, списания, картички, канцеларски стоки, билети и др. и затова не съответства на специализирания магазин *Tabakladen*, нито на германския *Kiosk* „павилион“, тъй като в него се предлагат и храни и напитки.

⁵ С термина *германизъм* превеждам понятието *Deutschlandismus* (*Teutonismus*), с което се означават думи и изрази, характерни само за варианта на немския език, използван във Федерална република Германия. В българския език обаче *германизъм* има и друго значение – думи с немски произход, заети от друг език, за което в немския език се използва терминът *Germanismus*.

der Bub, -en	der Junge, -n	момче
das Busserl, -(n)	der Kuss, -'e	целувка
deppert, deppat	dumm, blöd	глупав, тъп
der/das Schwammerl, -(n)	der Pilz, -e	гъба
ein bisserl, ein bissl	ein bisschen	малко
der Erdapfel, -'	die Kartoffel, -n	картоф
der Fiaker, -	der Kutscher, -; die Pferdroschke, -n	кочияш; фийтон
die Gelse, -n	die Mücke, -n	комар
der/die Germ	die (Back)hefe	мая
der Gehsteig, -e	der Bürgersteig, -e	тротоар
heuer	dieses Jahr, in diesem Jahr	тази година
die Jause, -n	der Imbiss, -e	закуска
der Karfiol	der Blumenkohl	карфиол, цветно зеле
das Kipfe(r)l, -(n)	das Hörnchen/Beugel/Croissant	кифла
die Kassa, Kassen	die Kasse, -n	каса
der Kukuruz	der Mais	царевица
die Marille, -n	die Aprikose, -n	кайсия
die Matura	das Abitur	матура
der Maturant, -en	der Abiturient, -en	абитуриент
die Mehlspeise, -n	die Süßspeise, -n, der Kuchen, -	сладкиш
die Melange	der Milchkaffee	мляко с кафе
das (Schlag)obers	(süße) Sahne	сметана
das Öffi, -s	öffentliches Verkehrsmittel	обществен транспорт
die Palatschinke, -n	der Pfannkuchen, -, der Eierkuchen, -	палачинка
der Paradeiser, -	die Tomate, -n	домат
der Pensionist, -en	der Rentner, -	пенсионер
der/das Polster, -(')	das Kissen, -	възглавница
der Rauchfang, -'e	der Schornstein, -e	комин
das Sackerl, -(n)	die Tüte, -n, der Beutel, -	торбичка
das Scherzel, Scherzerl, -(n)	das Brotende, -n, der Brotanschnitt, -e	крайшник
die Semmel, -n	das Brötchen, -	хлебче
servus	hallo; ade, ciao	здравей, чао
das Spital, -'er	das Krankenhaus, -'er	болница
sporteln	Sport machen/treiben	спортувам
die Stiege, -n	die Treppe, -n	стълбище
der Tixo, -s	das Klebeband, -'er	тиксо, скоч
der Topfen	der Quark	извара
die Trafik, -en	Laden für Tabakwaren, Zeitungen u. Ä.	павилион
das Zuckerl, -(n)	der/das Bonbon, -s	бонбон
die Zwetschke, -n	die Pflaume, -n	слива

Особености на австрийския немски език на морфологично ниво

В австрийския вариант на немския език често се срещат диминутиви, които не са образувани с характерните за Германия умалителни наставки *-chen* и *-lein*. Вместо тях се използват редица умалителни елементи, най-разпространените сред които са наставките *-l*, *-er* и *-erl*, изпълняващи редица функции – не само образуване на умалителни съществителни, но и

придаване на експресивност на изказа в разговорния език и словообразуване в книжовния език, без да става дума за умаляване, а за приемане на ново значение на думата, напр. *Zuckerl (Bonbon), Stockerl (Hocker), Pickerl (Vignette)* и т.н. (Ebner, 2008, S. 38 – 39).

Различия се наблюдават и при образуването на сложни съществителни имена в германския и австрийския вариант на немския език. При сложни съществителни имена в Австрия, чиято първа основа завършва на веларен звук, свързващият елемент между двете основи обикновено е *-s*, а не *-e* или нулева морфема: *Fabriksbesitzer A – Fabrikbesitzer D, Zugsverkehr⁶ A – Zugverkehr D* (Muhr, 2000, S. 63).

В австрийския вариант на немския език са допустими паралелни форми за множествено число с преглас на коренната гласна, когато той е възможен: *Polster/Pölder A – Polster D, Kragen/Krägen A – Kragen D, Wagen/Wägen – Wagen D, Bogen/Bögen – Bogen D* и др. (Çakır, 1992, S. 189).

При категорията род на съществителните имена също се наблюдават отлики между германския и австрийския вариант на немския език. В Австрия повечето думи с чужд произход са от среден род, докато в Германия са от мъжки или женски род или има колебание между двата (дори трите) рода: *das Cola A – die Cola D, das E-Mail A – die E-Mail D, das Gulasch A – der/das Gulasch D, das Prospekt A – der Prospekt D, das Service A – der Service D, das SMS A – die SMS D, das Joghurt A – der/die/das Joghurt D*, но от друга страна, *der Gummi A – der/das Gummi D, der Dschungel A – der/das Dschungel D*. В Германия съществителните имена, назоваващи цифрите, се образуват чрез конверсия на числителни имена и са от женски род (*die Eins, die Zwei*), докато в Австрия са продукт на деривация със суфикса *-er* и са от мъжки род (*der Einser, der Zweier*).

Освен при имената разлики могат да се открият и при глаголите – отсъствие в разговорния език на преглас във второ и трето лице, сегашно време на някои глаголи (*du stoßt, man stoßt* вместо *du stößt, man stößt*), епизодично разминаване в рекцията на глаголите (D: *etw A vergessen – A: auf etw. Akk vergessen*), но най-забележимата разлика е при образуването на перфект. При редица глаголи в австрийския немски език перфект се образува с минало причастие и лична форма на спомагателния глагол *sein* вместо *haben*⁷: *liegen, sitzen, stehen, kauern, hocken, knien* и др. A: *Ich bin gestanden – D: Ich habe gestanden*. Muhr твърди, че има приблизително 450 неправилни и 100 правилни глагола, които в австрийския вариант на немския език образуват перфект със *sein*. Според него големият им брой се дължи на комбинацията на базисни глаголи с различни по вид представки, но той подчертава, че „фактически употребата на *sein* вместо *haben* [в австрийския немски език] зависи от комплексни семантични условия, но тяхното разглеждане би преминало границите на един дидактически ориентиран обзор“ (Muhr, 2000 S. 69).

Друга разлика между австрийския и германския вариант на немския език в глаголната система е образуването на перфект на самостоятелно употребени модални глаголи. В австрийския немски език се избягва употребата на минали причастия на модални глаголи и вместо тях се предпочитат инфинитивни конструкции – A: *Er hat das nicht dürfen, D: Er hat das nicht gedurft; A: Sie hat schon früher wollen, D: Sie hat schon früher gewollt* (Muhr, 2000, S. 71).

Специфичните австрийски (както и швейцарски) словоформи, отличаващи се от германските, биха могли да бъдат отразени в учебните системи по немски език в специални рубрики, посветени на прилагането на DACH принципа или в списъците с думи в края на всеки

⁶ Австрийските федерални железници (Österreichische Bundesbahnen, ÖBB) предпочитат въпреки това формата без свързващо *-s* (Ebner, 2008, S.38).

⁷ Институтът за немски език „Лайбниц“ в Манхайм обръща внимание, че дори в границите на Германия немският език е плурицентричен и перфектните форми на *liegen, sitzen, stehen* и др. със спомагателния глагол *sein* са регионални, но също правилни и считани за по-естествени от носителите на езика в южната част на страната. На чужденците често се обяснява накратко, че само непреходни глаголи за движение или промяна на състоянието образуват перфект със *sein*, което представя единствено северногерманския вариант (IDS 22.08.2023).

урок, или в приложение в края на учебника или учебната тетрадка с необходимите пояснения за регионалната им употреба. По този начин, както и чрез предложените по-горе механизми за представяне на фонетичните и лексикалните особености на австрийския немски език, на обучаваните се обръща внимание, че немският език има три стандартизирани варианта и че те не трябва да се смущават от разнообразието на форми и акценти, а да го приемат за нещо напълно естествено.

Особености на австрийския немски език на синтактично ниво

В словоредно отношение не са налице съществени разлики между националните варианти на немския език. Четейки австрийска художествена литература или материали от пресата, на човек, свикнал с германския вариант на немския език, ще му направи впечатление следното: когато в предикативния комплекс има инфинитив, заместващ причастие (*infinitivus pro participio*) – задължително при перфект на модалните глаголи и факултативно при глаголите за сетивни възприятия и глагола *lassen* – крайното поле на изречението (*Nachfeld, Schlussfeld*) се разделя на две части: главно поле (*Oberfeld*) и второстепенно поле (*Unterfeld*). При краен словоред трите глаголни форми се разполагат на края на подчиненото изречение, но спрегнатият спомагателен глагол *haben* стои в главното поле, в началото на предикативния комплекс, т.е. предшества инфинитивите на пълнозначния и модалния глагол. Във второстепенното поле важи правилото за подреждане на неличните глаголни форми управляваният член да стои пред управляващия, т.е. *verbum rectum* пред *verbum regens* (Pittner & Berman, 2015, S. 93). Препозицията на финитния спомагателен глагол в такива вербални комплекси е характерна за цялото немскоезично пространство, въпреки това и постпозицията се наблюдава във всички негови части. Единствено в Австрия и Южен Тирол (Италия) е обичайна междинна позиция на спрегнатия спомагателния глагол между двата инфинитива, която е нетипична за вариантите в Швейцария и Германия, напр. *Das Verfahren, das ursprünglich Ende November zu Ende gehen hätte sollen, wird frühestens Ende Jänner 2011 finalisiert* (Kronen Zeitung, Steiermark und Kärntern), *In der nachfolgenden Diskussion wurden viele der Herausforderungen, denen sich der aufstrebende Berufsstand der Köche in Zukunft stellen wird müssen, diskutiert* (Der Vinschger) (вж. Institut für deutsche Sprache, Mannheim, 2021). Ако подобна позиционна особеност на спомагателния глагол се появи в текст, поместен в учебник по немски език, би било достатъчно да се обърне внимание на обучаваните с коментар в бележка под линия, че не става въпрос за граматична грешка, а особеност на австрийския словоред.

Прилагане на DACH принципа в учебните системи по немски език в България

Обект на изследването в каква степен се прилага DACH принципа в България по отношение на Австрия и австрийския немски език, са повечето учебни системи, използвани в първи и втори гимназиален етап – *Schritte international* и *Menschen* (A1.1 – B1.2) на издателство Hueber и *Exakt für Dich* (A1 – B1.1), *Aspekte junior* (B1.1 – B2.1), *Magnet smart* (A1.1 – A2.2), *Deutsch echt einfach* (A1.1 – A2.2) и *Literarische und kulturelle Begegnungen* (B2) на издателство Klett. В критериите за оценка на учебниците за обучение по чужди езици, публикувани на сайта на Министерство на образованието и науката на Република България, накратко се споменава, че учебниците трябва да отговарят на изискванията на учебната програма за съответното ниво и да обхващат темите, предвидени в нея. Глобалните теми, включени в учебната програма по немски като чужд език и свързани с културата на немскоезичните държави, са следните:

A1 – A2: Германия и другите немскоезични страни: обща информация, пътуване, празници и традиции.

B1: Езици, държави и нации, културни и исторически забележителности в Германия, Австрия и Швейцария, популярни празници и традиции, пътувания, ваканции и туризъм.

B2.1: Предизвикателства пред съвременния начин на живот, образователни системи, комуникация и социални медии, толерантност, формални и неформални общности⁸.

⁸ <https://www.mon.bg/bg/1698>

За разлика от образа на Германия като толерантна и многолика страна (необременена от собственото си историческо минало), Австрия и Швейцария се представят в много по-ограничена степен и доста опростено във всички разгледани учебници. Образът на Австрия е сведен просто до туристическа атракция – почти цялата информация в този контекст е ограничена до столицата Виена, най-вече до световноизвестните забележителности като двореца „Шьонбрун“, катедралата „Св. Стефан“, прочутата „Рингштрасе“, пазара „Нашмаркт“, екстравагантния дом „Хундертвасер“ и преди всичко увеселителния парк „Пратер“ с прочутото виенско колело. В някои учебници това се комбинира с повърхностни намеци за династията на Хабсбургите и по-специално за Сиси или Елизабет от Австро-Унгария. По-модерни, съвременни обекти във Виена или Австрия не се споменават в нито една учебна система (напр. т.нар. „UNO-City“, известен комплекс от сгради, в който се помещава Службата на ООН във Виена и други международни организации и в който се предлагат много обиколки с екскурзовод и семинари за ученици). В нито един учебник или учебна тетрадка Виена не се представя като град на имиграцията (особено от Източна Европа и Балканите) или като град с подчертана социална политика („червената Виена“). В допълнение към австрийската столица в *Exakt für Dich A2 u Magnet smart A1.1* се откриват кратки споменавания на родното място на Моцарт – Залцбург, и на Инсбрук, където има добри условия за ски спорт в планините наблизо. Това обхваща друг важен образ (или стереотип) за австрийците – карането на ски като национален спорт и част от националната идентичност, съчетано с обобщения образ на Австрия като „земя на Алпите“ или „алпийска република“. Освен това друг аспект на стереотипната представа за Австрия в повечето учебници е свързана с „типичната“ кухня – виенският шницел и преди всичко огромното разнообразие от сладкиши и торти, напр. известната торта „Сахер“, ябълковият шрудел и шоколадовите бонбони *Mozartkugeln* – и идеята за „уютното виенско кафене“, която се вписва идеално в друг класически образ на Австрия като страна на музиката, Моцарт и валсовете – може би едно от най-ярките и устойчиви клишета.

За съжаление, в повечето от поместените в учебниците текстове, посветени на Австрия, не намират място горепосочените особености на австрийския вариант на немския език. Текстовете за слушане с разбиране, в които става въпрос за забележителностите на Виена, са записани от германци и съответно обучаваните няма как да се докоснат до спецификите на австрийското произношение. Единствено в *Aspekte junior B2.1* в урока за диалектното разнообразие и употребата на различни немски диалекти присъства кратък пример как звучи регионалният говор на Залцбург, редом с кьолнски, саксонски, франкски, швабски, долнонемски и швейцарски немски. В упражнението за слушане с разбиране в допълнителните материали към уводния урок на *Akademie Deutsch A1+*⁹ на издателство *Hueber* дори се представя – напълно в разрез с прилагането на DACH принципа и с концепцията за равнопоставености и плурицентричност, ироничен и пренебрежителен коментар на германец, модератор на шоу игра, представящ участник от Австрия: „...Er wohnt in Salzburg, obwohl er gebürtiger Wiener ist. Er spricht Deutsch, na ja, was die Österreicher so Deutsch nennen haha – ein kleiner Scherz von mir am Rande...“ – за германеца австриецът не говори правилен немски, а това, което австрийците наричат немски език.

Подобни примери в никакъв случай не биха били от полза за обучаваните, тъй като не насърчават равнопоставеността на националните варианти на немския език и биха създавали негативна нагласа към някои от тях. Важна цел на DACH принципа е да се насочи вниманието на изучаващите немски език към разнообразието на света и да ги накара да възприемат различни гледни точки като норма, а не един вариант да доминира над друг и да се представя като по-правилен или по-значим в преподаването на немски език като чужд, независимо дали става дума за езиковото, националното или културното богатство на немскоезичното пространство

⁹ Учебната система *Akademie Deutsch* не е одобрена от Министерството на образованието и науката за ползване в средните училища, но е достъпна на книжния пазар.

(Германия, Австрия, Швейцария, Лихтенщайн и други страни, в които има немскоговорещо малцинство). По отношение на темите за толерантността и единството в многообразието се откроява одобреният през 2022 г. от МОН учебник за профилирана подготовка във втори гимназиален етап в задължителните модули „Езикът чрез литературата“ и „Култура и межкултурно общуване“ (*Kulturelle und literarische Begegnungen*). На вниманието на учениците се представят творби на писатели и художници не само от Германия, но и от Швейцария и Австрия като Макс Фриш, Фридрих Дюренмат, Фердинанд Ходлер, Франц Кафка, Густав Климт и Димитър Динев. Чрез разнообразни задачи за изследване и дискусия се разглеждат различни социокултурни аспекти на многоезичието в Европейския съюз и Швейцария както на индивидуално, така и на институционално равнище.

Много от текстовете за четене с разбиране, представящи австрийски забележителности или известни личности, или текстовете, в които просто действието се развива в Австрия, не съдържат специфични австриацизми, които да са придружени от съответните пояснения за значението и употребата им. На места умишленото избягване на австриацизми дори би могло да доведе до недоразумения или най-малкото да бъде възприето странно от австрийците, като например в текста „Geburtstagsfeier im Altenheim“ на с. 76 в *Deutsch echt einfach A2.1* става дума за 108-годишна жителка на Тирол, която празнува рождения си ден в старчески дом и която като цяло е в добро здраве, „nur das Laufen bereitet ihr Probleme“. Със сигурност се има предвид, че ходенето, а не тичането ѝ създава проблеми – глаголят *laufen* в голяма част от Германия се използва като синоним на *gehen* 'ходя, вървя', докато в Австрия се схваща като синоним на *rennen* 'тичам'. Характерна за Австрия, Швейцария и Лихтенщайн лексика се представя единствено в първия урок на учебниците, използвани при преподаване на немски език като втори чужд в гимназиален етап. Обучаваните се запознават с многообразието на поздравите при среща и раздяла в отделните немскоезични държави – *Hallo! Servus! Grüß dich! Grüß Gott! Grüezi! Ciao!* и т.н. В *Magnet smart A1.1* дори допълват палитрата с диалектни примери, които обучаваните сами трябва да проверят в интернет къде се използват – *Hoi An!* (Лихтенщайн), *Grias di!* (Бавария), *Moin!* (Северна Германия), *Jode Morje!* (Кьолн), *Juuten Morjen!* (Берлин и Бранденбург), *Gude!* (Хесен). По-нататък обаче в уроците, посветени на храните и напитките, дома и обзавеждането му, хобитата и свободното време, училището и образованието и др., отсъстват каквито и да било примери за многообразието на лексиката в отделните немскоезични страни. В учебната система *Menschen* в приложенията към уроците списъци с думи са посочени някои лексикални единици, които се употребява основно в Южна Германия и Австрия или Швейцария, например *Grüß Gott, Grüezi mitenand, das Velo, die Velo-Tour* и др.

Като цяло прави впечатление, че прилагането на DACH принципа в учебните системи в България е слабо застъпено – представата за Австрия се базира на клиширани и стереотипни представи, а лексикалните, фонетичните и граматичните специфики на австрийския вариант на немския език почти напълно отсъстват, с изключение на многообразието на поздравите в немскоезичното пространство в уводните уроци за началното ниво А1 на Общата европейска езикова рамка. Би било полезно да се сравни ситуацията с прилагането на DACH принципа в България с други централно- и източноевропейски държави, за да се потърсят причините за negliжирането му у нас и да се заимстват добри практики от чужди учебни програми и съобразените с тях учебници и помагала. Според личните ми наблюдения, например, върху няколко учебни системи, използвани в Полша, въпреки доминиращата позиция на германския вариант на немския език и изключително стереотипното представяне на останалите немскоезични страни, Австрия и Швейцария присъстват много по-осезаемо както в страноведческо, така и в езиково отношение. Причините за това биха могли да се търсят както в историческото минало – части от Южна Полша са принадлежали на Австрийската империя, а впоследствие на двойната монархия Австро-Унгария (Силезия и Галиция), но и във водената от Австрия културна политика – в Полша са активни три Австрийски института (*Österreich Institut*) – във Варшава, Краков и Вроцлав, а за сравнение, на Балканите са само два – в Белград и Сараево.

Следователно за степента на прилагане на DACH принципа значение имат не само регионалните фактори като одобрените учебни програми и системи и подготовката на преподавателите, но и политиката на всяка една от немскоезичните държави и дейността на техните културни институции зад граница.

Заклучение

Въпреки дългогодишните и традиционно добри отношения между Австрия и България¹⁰ (вж. Agstner, 2019) австрийската култура и австрийският вариант на немския език твърде бегло присъстват в учебниците и помагалата за средните училища. Единствената възможност за момента да се изгради една пълнокръвна картина за Австрия, за нейната история, култура, икономика и бит, както и за спецификите на нейния език, е личната инициатива на преподавателя по немски език, а в по-дългосрочен план – целенасоченото повишаване квалификацията на настоящите и бъдещите учители по немски език, насърчаващо плурицентричния подход, както и редактирането на учебните програми и учебниците по немски език. Би могло да се помисли дори в посока на адаптирането не само на германски, но и на австрийски и швейцарски учебни системи за нуждите на българското образование или за съставянето на нови учебници от български авторски колектив, който активно да прилага DACH принципа и да представя по ненаатрапчив начин плурицентриката на немския език. От самото начало на изучаването на немски език като чужд всички обучавани (особено тези, чийто роден език не е плурицентричен) трябва да бъдат наясно, че съществуват три негови кодифицирани варианта и всеки носител на езика клони към един от тези варианти, било с по-голяма или по-малка яснота. Как точно DACH принципът трябва да се прилага най-добре и най-ефективно на практика, трябва да се решава от преподавателя въз основа на конкретната учебна ситуация, целевата група и нейните интереси.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Agstner, R. (2019)** Österreich – Bulgarien. 140 Jahre diplomatische Beziehungen und 175 Jahre österreichische (österreichisch-ungarische) Vertretungsbehörden in Bulgarien. Weliko Tarnowo: PIC Verlag, S. 4.
- Ammon, U. et al. (2004)** Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol. Berlin/New York: de Gruyter, S. 450.
- Çakır, M. (1992)** Österreichisches Deutsch im DaF-Unterricht In: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 183 – 193.
- Ebner, J. (2008)** Duden: Österreichisches Deutsch, Mannheim/Zürich: Dudenverlag, S. 38 – 44.
- Ebner, J. (2014)** Duden: Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch des österreichischen Deutsch. 4., völlig überarbeitete Auflage. Berlin: Dudenverlag.
- Martin, V. (2000)** The German Language in Austria. In: HOGAN-BRUN, GABRIELLE (Hg.): National Varieties of German outside Germany. Oxford [u.a.]: Peter Lang (German Linguistic and Cultural Studies Vol. 8), 105 p.
- Muhr, R. (2000)** Österreichisches Sprachdiplom. Lernzielkataloge zu Basisformulierungen, Lexik – Sprechhandlungen, Höflichkeitskonventionen, Diskurs und Diskursstrukturen, Deutsch als plurizentrische Sprache. Wien: öbv & hpt VerlagsgmbH & Co. KG, S. 28 – 71.
- Muhr, R. (2001)** Varietäten des Österreichischen Deutschen In: Revue belge de philologie et d'histoire, tome 79, fasc. 3, 2001. Langues et littératures modernes – Moderne taal- en letterkunde. 779-803 p. https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2001_num_79_3_4547 [17.08.2023]
- Pittner, K., J. Berman (2015)** Deutsche Syntax. Ein Arbeitsbuch, 6. durchgesehene Auflage, Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, S. 93.

¹⁰ Австро-Унгария е втората велика сила след Русия, която малко след Освобождението, на 27 юни 1879 г., назначава в Княжество България дипломатически агент и генерален консул – граф Кевенхюлер-Меч. Както отбелязва бившият австрийски посланик маг. Андреа Вике, отношенията между двете държави се запазват „и до ден днешен през всичките режими и политически поврати и никога не са били помрачавани от свързани с насилие конфликти...“ (Agstner, 2019, S. 4).

- Scheuringer, H. (2005)** Die lexikalische Situation des Standarddeutschen in Österreich. In: D. A. Cruse, Franz Hundnuscher, Michael Job (Hrsg.): Lexikologie/Lexicology. Halbband 2. Berlin: Walter de Gruyter, S. 1196.
- Voerker, P. (2020)** Plurizentrik aus zielsprachenferner Perspektive: Herausforderungen, Chancen und Möglichkeiten des DACH-Prinzips im brasilianischen Kontext In Weitergedacht. Das DACH-Prinzip in der Praxis, Band 103, Universitätsverlag Göttingen, S. 195 – 216.
- Wiesinger, P. (1985)** Die Entwicklung des Verhältnisses von Mundart und Standardsprache in Österreich. In Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Hrsg. V. Werner Belsch et. al. Zweiter Halbband, Berlin, New York: de Gruyter 1985, S.1939–1949.
- Wiesinger, P. (1988)** Die deutsche Sprache in Österreich. Eine Einführung. In: Das österreichische Deutsch, Wien, Köln, Graz: Böhlau, S. 9 – 30.
- Wiesinger, P. (2010)** Deutsch in Österreich: Standard, regionale und dialektale Variation. In: Krumm, Hans-Jürgen [u.a.] (Hg.): Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch. 1. Halbbd. Berlin/NewYork: de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft Bd. 35.1), S. 360 – 372.
- Bauer, L. (2023)** Unterschiede von Crêpes, Pfannkuchen, Pancakes & Co. <https://eat.de/magazin/unterschiede-crepes-pfannkuchen-pancakes/> [19.08.2023]
- Lobaza, R. (2017)** Österreichische Wörter mit Migrationshintergrund: Es geht sich aus <https://daz.asia/blog/oesterreichische-woerter-mit-migrationshintergrund-es-geht-sich-aus/> [19.08.2023]
- Duden Onlinewörterbuch <https://www.duden.de/> [19.08.2023]
- Österreichisches Wörterbuch ÖWB-Online <https://www.xn--wb-eka.at/oebv/oewb/start.xav> [16.08.2023]
- Wortstellung im Verbalkomplex. In: Institut für deutsche Sprache, Mannheim: http://mediawiki.ids-mannheim.de/VarGra/index.php/Wortstellung_im_Verbalkomplex [14.07.2021]
- Ich bin gesessen/gestanden oder ich habe gesessen/gestanden? — Regionale Varianten beim Perfekt mit sein oder haben. In: Leibniz-Institut für Deutsche Sprache: "Grammatik in Fragen und Antworten". Grammatisches Informationssystem grammis. <https://grammis.ids-mannheim.de/fragen/87> [22.08.2023]
- <https://www.mon.bg/bg/1698> [04.09.2023]